

Macropedius ... leves et facetas fecit olim fabulas¹

Een opmerkelijke evolutie in de toneelstukken van Georgius Macropedius

door

FRANK LEYS

De Noordnederlandse Neolatinse dichter en pedagoog Georgius Macropedius (Gemert 1487 - 's-Hertogenbosch 1558) heeft de laatste jaren heel wat aandacht gekregen. Daarbij stond vooral zijn dramatisch werk centraal. Een aantal stukken kregen een nieuwe editie²; sommige werden zelfs opgevoerd³. Enkele nieuw gevonden gegevens maakten een meer nauwkeurige biografie mogelijk⁴. Ook enkele thematische conclusies vanuit de drama's zagen het licht⁵ en Macropedius' gelegenheidsgedichten en opdrachtsbrieven werden opnieuw uitgegeven⁶.

1. proloog tot *Adamus* vv. 12-13 (cf. noot 42): „M. schreef vroeger lichtzinnige en geestige stukken”.

2. o.m. *Rebelles* en *Aluta* (ed. J. BOLTE, 1897), *Hecastus* (ed. J. BOLTE, 1927), *Bassarus* (ed. R. C. ENGELBERTS, 1968), *Andrisca* (ed. F. LEYS in *Hum. Lov.* 31, 1982), *Rebelles* en *Bassarus* (ed. Y. LINDEMAN) en enkele onuitgegeven licentieverhandelingen aan de RUG.

3. o.m. te Gemert (Macropedius' geboorteplaats): *Bassarus* (1979) en *Andrisca* (1981).

4. de recentste gegevens (o.m. het resultaat van de opzoekingen van R. C. ENGELBERTS en A. M. M. DEKKER) vinden we alle terug in GIEBELS H.: *Georgius Macropedius 1487-1558. Een Biografische Schets* in *Bijdragen tot de Geschiedenis van Gemert* nr. 3 (1978) VIII + 76 pp. Daarnaast is er het werk van BEST TH. W.: *Macropedius (Twayne World Authors Series* nr. 218, 1972) dat o.m. een inhoudsbeschrijving van de twaalf toneelstukken geeft.

5. o.m. LEYS F.: *De Middelnederlandse klucht, de Romeinse komedie, de bijbel en Georgius Macropedius: vier polemen in Macropedius' Andrisca (1537)* in *Handelingen der Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis* XXXII (1978) pp. 139-154; LINDEMAN Y.: *Macropedius' Rebelles and Erasmus' Principles of Education in Renaissance and Reformation*, 1980, pp. 127-135; LEYS F.: „*Quicquid id est quod editur, puris editur.*” *Notities bij enkele fragmenten uit Aluta, een Neolatinse klucht van Georgius Macropedius* in *Didactica Classica Gandensia* 23 (1983) pp. 163-189; VERSCHELDE B.: *Macropedius' Hecastus (1539), Ischyrius' Homulus (1536) en Elckerlijc* in *Handelingen der Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis* XXXVII (1983) pp. 235-254.

6. DEKKER A. M. M.: *Three unknown „Cantilena Martimiana” by G. M.* in *Humanistica Lovaniensia* 23 (1974) pp. 188-227. Aan de brieven wijdde M. A. NAUWELAERTS verschillende artikelen.

Opmerkelijk is daarbij wel dat de pedagogische geschriften⁷ niet tot analyse, editie of commentaar lijken uit te nodigen.

Een ander tot hertoe achterwege gebleven aandachtspunt is de merkwaardige evolutie die Macropedius — louter als toneelauteur — heeft doorgemaakt.

Macropedius' successtukken

Macropedius' eerste stukken zijn dat deel van zijn oeuvre dat het meest een modern publiek kan (blijven) boeien⁸.

Vooreerst is er *Asotus Evangelicus*, een stuk dat reeds ca 1507 werd geschreven, maar pas in 1537 gepubliceerd. Macropedius geeft hier zijn versie van het Verloren Zoonmotief; dit stuk (zijn eerste) staat het dichtst van allemaal bij de Romeinse komedie.

Twee bekende stukken handelen over het schoolleven: *Rebelles* (1535) en het daarop geïnspireerde stuk *Petriscus* (1536), waarin de auteur zich een succesvol „imitator sui” toont. Dit laatste stuk is tevens bedoeld als vastenavondspel en is zo een verbinding naar een „cyclus” van drie vastenavondspelen die als dorpskluchten kunnen gekarakteriseerd worden: *Aluta* (in 1535 samen met *Rebelles* gebundeld), *Andrisca* (1537) en *Bassarus* (1540).

Aluta is de naam van een eenvoudige boerin, die op de markt haar waren probeert te verkopen, maar door twee bedriegers wordt afgezet, dronken gevoerd en zelfs van haar klederen beroofd. Slechts een (schijn-)exorcisme zal haar uit de ban van Bacchus redden en wellicht voor een stuk haar domheid genezen.

Andrisca is een der twee vrouwelijke hoofdpersonages van het gelijknamige stuk. Deze feeks terroriseert haar brave echtgenoot, de boer Georgus. Haar buurvrouw Porna, die gehuwd is met de leerlooier Byrsocopus, heeft een liaison met de pape Hieronymus. Beide echtgenoten besluiten hun vrouwen mores te leren. Georgus verkrijgt na een stokkengevecht de heerschappij in huis; Byrsocopus jaagt Hieronymus in zijn blootje de straat op en laat zijn vrouw haar kwaad bloed uitzweten, ingenaaid in een paardehuid. Net als in *Aluta* zijn ook hier aanvallen op de vrouwen en hun gebreken legio, terwijl de voorbeeldige landbouwer als tegenpool van o.m. de aanstootgevende pape wordt geprezen.

7. w.o. *Simplex disserendi ratio* (over dialectiek, 1536), *Prosoedia* (versleer, 1541), *Kalendarium* (een soort christelijke Fasti, 1541), *Epistolica* (1543), *Graecarum institutionum rudimenta* (1544), *Institutiones grammaticae* (1550), *Syntaxeos praecepta* (1551), *Evangelica et lectiones sacrae* (1555).

8. cf. o.m. waarde-oordelen, die bij een oppervlakkige kennismaking doorslaggevend zijn: *Oostboek Encyclopedie* (1962) dl. IX s.v. M. Zie ook bijv. BEST TH. W. o.c. p. 67; BOLTE J. in *Lateinische Litteraturdenkmäler* 13 G.M.: *Rebelles und Aluta* (1897) p. VII noemt M. in die stukken een echt kind van zijn volk.

Hecastus : een breekpunt

In 1539 was er de editie van een belangrijk stuk : *Hecastus*⁹, een bewerking van *Elckerlijc*. De inhoud is tamelijk goed gekend¹⁰ : nadat Hecastus' leefmilieu geschetst is, verschijnt de Dood die hem dagvaardt. Een aantal allegorische figuren worden verzocht de mens bij te staan ; zo ook de Deugd (Virtus). Deze weet zich te zwak door Hecastus' onverschilligheid ; ze laat een priester roepen en schakelt haar zuster Geloof (Fides) in, die hem hoop op zaligheid kan schenken, als ze door Gods genade terug bij Hecastus terecht komt én als ze samen met de Deugd optreedt. Wanneer beide figuren hem niet in de steek laten, kan de mens de dood onder ogen zien.

Deze *Hecastus* wordt door verschillende critici gezien als een keerpunt in het oeuvre (en eventueel de persoonlijkheid) van de dichter. Opmerkelijk is alvast dat Macropedius naderhand aan zijn *Hecastus* sleutelde en tevens totaal van koers veranderde. De humoristische auteur van speelse, vlotte karakter- en zedenkomedies sloeg om in een moraliserend dichter die elke zweem van aanstootgeverij vluchtte ; hij zocht zijn toevlucht in „veilige” thema's¹¹ in een conventioneel kledje ; bij de totaaluitgave van zijn toneelstukken in 1552-1553 voegde hij hier en daar uitweidingen toe aan oude komedies¹² ; hij verdedigde zich ook herhaaldelijk tegen aantijgingen van hervormingsvriendelijke sympathieën¹³. De situatie rond 1552 was blijk-

9. volledige titel : *Hecastus Macropedii, fabula non minus pia quam iucunda, in qua facinorosus quisque mortalium (dummodo salutis suae rationem habeat) tanquam in speculo quodam contemplari poterit, quemadmodum per Christum post veram suorum criminum poenitentiam ad beatam adeoque laetam mortem perveniat*. Eerste opvoering door de Utrechtse leerlingen in 1538. Edities : Antwerpen (M. Hillenius) 1539 (eerste ed.) ; Keulen (J. Gymnicus) 1539 ; Antwerpen 1541 ; Utrecht 1552 (in de eerste band der *Omnes Fabulae comicae*).

10. zie o.m. VERSCHELDE B. o.c. pp. 238-242.

11. d.w.z. veilige én vaak bespeelde thema's, cf. o.m. het (niet exhaustieve) overzicht van andere stukken over dezelfde onderwerpen in WOPF J. A. : *Geschiedenis van het drama en van het tooneel in Nederland* (1904) dl. I pp. 234-235.

12. Zo vermeldt hij o.m. bij de heruitgave van *Rebelles* (Utrecht 1552) : „plusculisque in locis emendatam, et (ut absolutior esset) ducentis ferme versibus auctam.” De tweede „schoolkomedie” *Petriscus* werd bij de heruitgave in 1553 eveneens uitgebreid. Dit gebeurde blijkbaar haastig (cf. fouten in de naamgeving). BEST TH. W. o.c. p. 62 vindt dit spijtig en zegt dat we M. recht doen wedervaren door de eerste edities van beide stukken te evalueren. (p. 52 over *Rebelles* zegt hij dat de vijf toegevoegde scènes overbodig zijn, een anti-climax vormen, ondramatisch zijn, té moraliserend en vervelend... P. LEYS in zijn verhandeling aan de RUG over dit stuk kwam in 1980 tot gelijkaardige conclusies.)

13. Hiervoor beschikken we (voorlopig?) enkel over een paar aanwijzingen in M.' eigen werk. In de (nieuwe) „praefatio ad candidum lectorem in Hecastum” (Utrecht 1550) zegt hij (over de eerste editie ervan) : „...fuere multi quibus (fabulae scopo recte considerato) per omnia placuit, fuere, quibus in ea nonnulla offenderunt, fuere quoque quibus omnino displicuit, hoc praecipue, quod *erroribus quibusdam nostri temporis connivere et suffragari videretur*.” In de (uitgebreide) proloog lezen we (vv. 66-69) :

Haec me volebat proloqui Macropedius,
Nequi favere eum putent erroribus

baar nog even explosief als t.t.v. de *Hecastuseditie*, waarover dadelijk meer¹⁴.

Die ommezwaai van Macropedius is niet onopgemerkt gebleven. Een echte verklaring werd echter nog niet gegeven. We matigen ons niet aan het laatste woord hierover te zeggen. Een nadere blik op de omstandigheden rond het ogenblik der *Hecastus*uitgave biedt evenwel een aantal gegevens die het mogelijk maken dichter bij Macropedius' aanvoelen en bezorgdheden te komen staan.

We kunnen m.i. niet voorbijgaan aan een gebeurtenis waar de katholieke en reformatorische hartstochten mét hun vele tussenuances tegenover elkaar kwamen te staan: het Landjuweel van 1539 te Gent¹⁵. In negentien spelen antwoordden evenveel rederijderskamers op de vraag: „Welc den mensche stervende meesten troost es?” Het bleek dat sinds *Elckerlijc* een hele weg afgelegd was, want de nadruk lag onverbloemd op de genade, de uitverkiezing door Christus en het geloof. De rol der „goede werken”, de bemiddelingsrol van de Kerk, de priester, de sacramenten (zoals zalving en biecht) was ondergeschikt of onbestaand. Al zeer gauw werden de stellingen in verband gebracht met de „sola fides”-leer en dus met (uitgesproken) Lutherse sympathieën¹⁶.

Dit tornooi vond zeer ruime weerklank; vier drukken¹⁷ verspreidden de teksten reeds kort na de opvoering. De reacties van hogerhand waren ongenueanceerd, waarschijnlijk uit angst en uit bezorgdheid om elke kiem van vernieuwing te doen verdwijnen.

Ecclesiae quod ab unitate catolicae
Et ab orthodoxis discrepare anathema sit.

Over de verontschuldigen en verdediging van M. zie o.m. noot 23. Opmerkenswaard is wel dat *Hecastus* in zijn bewerkingen of vertalingen méér dan de andere versies van het *Elckerlijc*-thema omgebogen werd in zuiver katholieke of protestantse zin. (cf. VERSCHELDE B. o.c. p. 251) Dit stuk gaf dus blijkbaar meer aanleiding tot touwtrekkerij dan de andere, waarschijnlijk omwille van de niet-extreme strekking ervan.

14. Een voorbeeld hiervan is dat Cornelis van Ghistele, sinds ca 1550 factor van de Goudbloem (Antwerpen), in mei 1551 of 1552 *Eneas en Dido* liet opvoeren; zijn keuze voor klasieke stof i.p.v. actuele verantwoordde hij in zijn proloog met het argument dat schriftuurlijke onderwerpen in de belangstelling stonden, maar té gevaarlijk waren. Cf. WATERSCHOOT W. in *Literatuur tot einde negentiende eeuw in Culturele geschiedenis van Vlaanderen*, 1983, dl. 8 p. 80.

15. De refreinen werden op 20 april ten gehore gebracht, de „liedekens” op 1 juni en de spelen van 12 tot 23 juni, cf. DE POTTER F.: *Gent, van den oudsten tijd tot heden. Geschiedkundige beschrijving der stad* dl. 3 (1885) p. 303.

16. COIGNEAU D. in *Literatuur...* dl. 8 p. 75 zegt dat tien stukken bewust theologiseren in lutherse zin, naast enkele minder duidelijke gevallen. KNUVELDER G. in *Handboek tot de Geschiedenis der Nederlandse letterkunde*, 1970⁵ dl. 1 p. 487 is op dit punt een stuk genuanceerder en belicht de invloed van Erasmus; vandaar is de afstand naar Luther echter nog ver. Het is zelfs zo dat op het Concilie van Trente een strekking bestond die het „sola fides”-principe verdedigde. Ook VAN MIERLO J. in *De middelnederlandsche letterkunde van omstreeks 1300 tot de Renaissance in Geschiedenis van de letterkunde der Nederlanden*, 1940 2de dl. p. 368 relativiseert de beschuldiging van hervormingsgezindheid. Zo ook VAN IMPE A.: *Over toeneel. Vlaamse kroniek van het komediantendom*, 1978 p. 102.

17. een (van 1539) bij Joos Lambrecht te Gent; drie bij Matth. Crom te Antwerpen.

Zo werd de uitgave der stukken, die nochtans door de Predikheren waren gelezen en die van de overheid een toelating tot opvoering hadden bekomen, alras verboden. Op 22 september 1540 verscheen een plakkaat dat de lectuur der 19 spelen verbood¹⁸. Andere decreten verboden allusies op de Schrift en de sacramenten. De spelen van 1539 werden vaak opnieuw op lijsten van verboden boeken geplaatst, tot en met de index van Trente in 1564. De situatie der rederijkers werd over het algemeen wat penibel; het wantrouwen tegenover hen zat diep ingeworteld. Ook op het schooltoneel werd nauwlettend toegezien¹⁹.

De explosiviteit was des te groter daar er ontevredenheid heerste tegenover de bezettende overheid, die in de Kerk een trouwe bondgenoot had²⁰. In 1540 zou keizer Karel op drastische wijze een einde stellen aan de onlusten in zijn geboortestad.

Macropedius' *Hecastus* zat in die lijn van gebeurtenissen. De eerste edities kwamen tot stand op dit nogal woelige tijdstip (1539)²¹, met de thematiek zat hij volop in een der broeihaarden van de theologische disputen van het ogenblik²² en de strekking van het stuk was blijkbaar aanleiding tot (overhaaste) conclusies i.v.m. de positie van de auteur.

Deze besloot op te treden en wel in de zin die we reeds deels voorheen hebben geschetst.

Het bijsleutelen aan *Hecastus* blijkt echter een halfslachtige oplossing geweest te zijn²³. Door de toevoegingen werd het stuk minder

18. Zie o.m. BAIE *Le siècle des gueux* dl. II p. 267; VAN MIERLO J. *o.c.* p. 366.

19. PIRENNE H.: *Geschiedenis van België* 1908/1909 dl. III p. 337.

20. Op dit aspect van de wat rebelse toon die te Gent weerklonk, werd gewezen door o.m. VAN IMPE A. *o.c.* pp. 100-105 (vooral p. 103).

21. KNUVELDER (cf. noot 16) is — me dunkt — de enige die de coïncidentie aanduidt, zonder er verder op in te gaan.

22. VERSHELDE B. *o.c.* p. 247 ziet hier een neerslag van Luthers doodsofvatting en somt op pp. 250-251 een aantal elementen op die nu eens in de katholieke, dan weer in de „ketterse” lijn liggen. (zoals de rol van Fides, maar tevens de bemiddeling van de priester én de rol van Virtus)

23. cf. KNUVELDER G. *o.c.* p. 490 zegt: „Op zijn vingers getikt vanwege het reformatorisch karakter van zijn stuk, gaf M. in 1550 een herdruk in het licht, kwasi orthodox-katholiek, in werkelijkheid niet.” Voor deze visie pleit ook de teneur van M.'s verantwoording: hij veranderde niet echt, maar bouwde een nogal geforceerd argument op: aangezien de zondaar reeds stervend is, is er geen tijd meer voor boete en de andere genademiddelen; gezonde mensen mogen die echter geenszins verzuimen. Hiermee wilde M. bewijzen binnen de „catholica” gebleven te zijn; bovendien was alles wat het zedelijk gevoel zou kunnen kwetsen vermeden, zelfs in de realistische taferelen, cf. prologus vv. 11-12:

Cum paenitentiae operibus seu fructibus
Essent negata *nece imminente* tempora

verder ook vv. 46-48:

Neque singularem (ut nuncupant) fidem in Deum,
Verum *catholicam* et universalem probat,
Ab apostolis et *orthodoxis* proditam,...

genietbaar en het kreeg meer de allure en de toon van een theologisch tractaat²⁴.

Als we hierop even verder gaan, dringt zich de conclusie op dat Macropedius veeleer verkoos zich veilig te stellen, controverses te vermijden en zichzelf te verantwoorden voor zijn vroeger werk. Een grondige *wijziging* van het gedachtegoed en de inhoud van zowel *Hecastus* als zijn andere reeds uitgegeven stukken heeft hij immers niet doorgevoerd. Zijn *tactiek* veranderde, niet zijn diepste overtuiging. Dit zou blijken bij de editie van zijn volgend stuk.

Macropedius' reactie lijkt misschien overdreven of voorbarig, maar uiteindelijk had hij, die als rector van de Utrechtse Hieronymusschool der Broeders van het Gemene Leven zijn stukken uitgaf, het „spook van de Reformatie” in zijn eigen huis gehad. Een der vroegere leiders van het Utrechtse fraterhuis, Hinne Rode, was in 1522 ontslagen omdat hij onder zijn leerlingen de beginselen van de Hervorming verspreidde²⁵. Bij het zien van wat zijn tijdgenoten over hem dachten en schreven, ontkomen we niet aan de indruk dat — benevens enkele (ongekende) kritikasters — de auteur zélf het meest argwanend was over wat men uit zijn blijspelen zou kunnen besluiten.

Bassarus, een nagalm van de eerste periode

Het eerste stuk dat na *Hecastus* een uitgave beleefde, was *Bassarus*. Dit stuk gaat over een sluwe koster die met de hulp van zijn zonen zijn gasten berooft en hun 's avonds hun eigen spijzen voorziet. De grootste slachtoffers zijn de corrupte schout, de inhalige pastoor Hieronymus en de sycofant Creoborus.

Deze editie — nà het breekpunt — vertoonde duidelijk de sporen van de verandering die in de auteur (of althans in zijn wijze van optreden) had plaats gehad. Hij wilde zich bij voorbaat wapenen tegen verkeerde interpretaties en verdedigde zich tegen aanvallen, waarover we eens te meer slechts door zijn eigen woorden worden ingelicht²⁶. Tegen de aanvallen als zou hij een slecht beeld van priesters

en ook vv. 71-73 :

(sicui) In aliquibus *minus pudice* visa sit
Vel adultera introducta vel meretricula,
Nil est in hac quod oculos pudicos leserit.

24. VERSCHELDE B. o.c. p. 251.

25. over Hinne (of Johannes, of Henderik) Rode : zie o.m. EKKER A. : *Hieronymusschool te Utrecht*, 1863, p. 23 ; DE LANGE D. : *De martelaren van Gorcum* p. 36 ; *Grote Nederlandse Larousse Encyclopedie* dl. 20 (1978) p. 427.

26. Als argument voor het feit dat gedurende een volledig jaar geen toneel was opgevoerd, zei M. in zijn proloog dat er kritiek geweest was op de hekeling van clerus en autoriteiten, cf. vv. 7-11 :

en wereldlijke autoriteiten geschetst hebben, verweerde de auteur zich door te verwijzen naar de Antieke komedie en ook naar zijn eigen vroegere stukken *Aluta*, *Andrisca* en *Rebelle*s die „aan wie oprecht en vrij van afgunst zijn” geen aanstoot gaven (vv. 15-21). Voor wie zich daardoor tóch reeds geschaad voelde, was niets voldoende vroom of onschuldig (vv. 22-24). De schrijver verdedigde zich, maar eens te meer keerde hij niet écht op zijn stappen terug²⁷. Zo bleef Bassarus als mens sympathiek, omdat zijn omgeving verdorven was.

Een tweede aanval (die Macropedius niet onbeantwoord wou laten) was blijkbaar gericht op het schooltoneel in het algemeen. Dat bracht (zo beweerde „men”) jongelui meer nadeel dan voordeel bij, omwille van al hetgeen ze te zien of te spelen kregen (vv. 26-32). Macropedius erkende dat schoolknappen door smerige woorden of gebaren beïnvloed konden worden, maar dat zo iets op zijn podium niét gebeurde. Daartegenover stond dat er veel meer waarde zit in de activiteit van het toneelspelen dan in onkundig of laf in een hoekje te zitten kritiek spuien. Trouwens, als er onder zijn leerlingen jongens waren op wie iets aan te merken viel, wie kon dan zeggen dat die zonder toneel voorbeeldig zouden geweest zijn? (vv. 33-58)²⁸ Macropedius verkoos het spreken boven het zwijgen²⁹, liet het stuk aankondigen en om stilte vragen (vv. 59-73).

De papenfiguur lijkt ons hier zeer betekenisvol. In *Bassarus* is Hieronymus volgens de woorden van Macropedius' eigen „argumentum” wat al te inhalig, maar voor de rest rechtschapen³⁰; de auteur laat ons (bewust?) over de wat duistere aard van de relatie tussen de

Anno fuere superiori malevoli,
Qui garrientes publice et privatim, eo
Dementiae venere, ut et blateraverint
Nos quoslibet tum ecclesiasticos viros,
Tum seculares praesides taxare,...

27. Dit sluit aan bij wat G. KNUVELDER over *Hecastus* beweerde (zie noot 23).

28. M. lijkt hier nog evenzeer overtuigd van de waarde van het schooltoneel als t.t.v. zijn *Andrisca*. In de proloog van dat stuk (vv. 8-45) bouwde hij een lofrede op de „comoedia” in; tussendoor weerlegde hij ook aantijgingen van *obscoenitas*, *levitas* en *impudentia*, maar in de proloog van *Bassarus* voelt hij zich blijkbaar veel meer in het nauw gedreven. De retorische glans ontbreekt hier (misschien ook het zelfvertrouwen); hij komt niet meer over als iemand die in het offensief gaat, maar als iemand die zichzelf en zijn oeuvre verdedigt.

29. Hier zei M. trouwens duidelijk dat hij ook „fans” had en niet van de minsten, cf. vv. 63-66:

Caeterum ubi vidimus gravissimis viris
Doctisque nostrum displicere silentium,
Decrevimus iocos dolosque Bassari
Vobis modo exhibere festivissimos.

30. Hij en de schout zijn immers (v. 2) „sordidi...et tenaces plurimum”; in de opdrachtsbrief van 30 aug. 1539 (!) vraagt M. de adressaat Albertus uitdrukkelijk het stuk niet uit te geven: „... non in hoc (inquam) ut excudatur, quod nonnullis fortasse displiceat quod sacerdos introducatur, *quamquam in aliis probus*, ad rem tamen familiarem sibi servandam paulo quam decet propensior.”

pastoor en zijn „nichtje” Corasium in het ongewisse. In *Andrisca* is de spot met de clerus veel verder doorgedreven: de pape heeft een verhouding met de lichtzinnige feeks Porna en wordt in allerlei compromitterende omstandigheden getoond³¹.

We moeten ons ervan bewust zijn dat de veel verspreide spot tegenover de priesters en het hekelen van hun levenswijze niet langer onschuldig was. De Hervorming was voor een stuk ontstaan uit onvrede met die uitwassen. Ironie en parodie werden gauw geïnterpreteerd als een duidelijke keuze voor de Reformatie. Reeds in *Hecastus* was die kentering merkbaar: hoewel de mogelijkheid in de expositio zeer wel bestond, vermeed Macropedius kritiek op de clerus³².

Er waren al duidelijke tekenen geweest dat de spot met de clerus niet langer ongevaarlijk was. Zo kreeg de Gentse rederijker Willem Poelgier reeds in 1536 het verbod nog ooit iets „in rhetorijcken” te stellen, nadat hij in een lied en een wagenspel de geestelijkheid had bespot³³.

Ook dit thema (de clerus) was in 1539 te Gent aan bod gekomen en wel in de antwoorden op de vraag der refreinen „in 't sotte”: „Wat volc ter werelt meest sotheit toocht?”. De meeste dichters vonden dat het de monniken waren³⁴.

De nieuwe lijn

De laatste vijf stukken van Macropedius worden vaak de „bijbelse” drama's genoemd. Ze lijken niet vóór 1540 geschreven te zijn en hebben een aantal punten gemeen: hun bron, het verdwijnen van echte humor³⁵, de dalende dramatische kracht³⁶ en bovenal de groeiende rol van de moraliserende werking, het voortdurend vermanen tot rechtschapenheid van zeden³⁷.

De proloog van *Lazarus mendicus* (1541) klinkt nog steeds gelijk de vorige twee stukken: manoevreren tussen profane en geestelijke thematiek door en angst voor de troebele tijdsomstandigheden. De

31. Zo wil hij urineren in een hoekje, maar hij wordt opgeschrikt (act. III sc. III, vv. 471-472) en wordt hij door echtgenoot Byrsocopus „nudatus” uit het echtelijk huis op straat gejaagd, met wat stompen en slagen (act. V sc. X, vv. 1146-1155).

32. Dit i.t.m. zowel *Elckerlijc* als *Homulus*, dat nochtans in 1539 in een Duitse vertaling en in 1540 in Nijmegen werd opgevoerd.

33. cf. o.m. COIGNEAU D. o.c. p. 75; BAIE E. o.c. dl. V p. 260.

34. cf. DE POTTER F. o.c. p. 304; ook BAIE E. o.c. dl. II p. 279, die aanstipt dat de minderbroeders, „les porteurs de châsses”, nogal heftig over de hekel gehaald werden.

35. de „comoediae sacrae” zijn maar „comoediae” omdat ze goed aflopen.

36. Hierop wordt vaak gewezen door Th. W. BEST.

37. cf. onder vele andere: de opdracht van de (herwerkte) *Rebelle*seditie (Utrecht 1552): „Legite (si placet) nostra, et in re ludicra non tam aurium voluptatem et animi oblectationem, quam morum probitatem et bonarum literarum eruditionem vaenamini.” Eruditie en „probitas” primeren op elke vorm van amusement.

auteur lijkt zich te willen rehabiliteren door weer een mens in het aanschijn van de dood (cf. het *Hecastus*motief) te schilderen, maar nu op een orthodoxe wijze³⁸.

Daarna kwam een stuk waarover Macropedius zélf tevreden was³⁹: *Josephus, ex carcere in thronum* (1544), waar in een bijbels verhaal het thema van kuisheid en zinnelijkheid wordt uitgewerkt, uiteraard helemaal anders dan in bijv. *Andrisca*. Het epische *Adamus* (1552/53, 2660 vv.) geeft een overzicht van de geschiedenis van de op de Messias wachtende mensheid en is te vergelijken met de middeleeuwse mysteriespelen. *Hypomone seu Patientia* (1554) is een echte moraliteit, uitgaande van een tekst van Paulus⁴⁰. *Jesus Scholasticus* (1556) tenslotte is de zwanezang van de oude dichter, die volledig zijn vroegere „Schwung” lijkt verloren te hebben⁴¹.

Soms dacht de ouder wordende Macropedius terug aan zijn eerste periode, de tijd toen hij degelijk opgebouwde, lichtvoetige stukken schreef, die echter sommigen verkeerd in de oren klonken; daarom was hij zijn onderwerpen voortaan in de gewijde boeken gaan zoeken...⁴²

Bij wijze van besluit

Macropedius was een middenfiguur. Hij wou zeker het ideaal der „bonae litterae” helpen verspreiden, maar verkoos — zoals de meeste Fraters — binnen de schoot der moederkerk te blijven⁴³. De crisis van de zestiende eeuw noopte hem tot schipperen en tot concessies; deze lijkt hij bewust én gewild gedaan te hebben, onder de indruk van de opzweepende tijdsomstandigheden, veeleer dan onder

38. cf. proloog tot *Lazarus* vv. 6-11:

Descriptis hanc vobis agendam fabulam, ut
Vobis foret cordi atque nobis usui.
Ex tempore inquam, angustia nam temporis
Ab epitasi atque errore coepit scribere,
Et mutuatus ex Hecasto protasin est,
Quam anno priore (si memineritis) aedidit.

39. i.t.m. bijv. *Aluta*, waar hij wijst op tijdsgebrek, waardoor hij het stuk niet heeft kunnen polijsten.

40. Rom. 15,4.

41. BEST TH. W. o.c. p. 137 noemt dit een „bloedarmoedig” stuk; op p. 169 noemt hij de stukken na *Hecastus* een „decline”, die na *Josephus* zelfs een „deterioration” werd. De laatste drie stukken noemt hij „the mediocrities of his (nl. M.) senescence.” (p. 153)

42. cf. proloog tot *Adamus* vv. 12-16:

Macropedius leves (ut aliquot autumant
Κριτικῶι) et facetas fecit olim fabulas,
Quibus volunt aureis pias offendier,
Quapropter ex sacris libris graviusculas
Aliquot alias, et hanc suam novissimam (...excogitavit.)

43. Zo blijkt bijv. dat M.' opvolger te Utrecht, Cornelius LAURIMANNUS, enkel christelijk-geïnspireerde, „veilige” schooldrama's schreef.

concrete verregaande druk of gewijzigde inzichten⁴⁴. Deze koerswijziging maakt een evaluatie van de „*comoediae sacrae*” er niet gemakkelijker op. De stelling dat deze stukken de stempel zouden dragen van de verminderde creativiteit of de vermoeidheid van de oudere dichter kan niet volledig op haar waarde getest worden.

In elk geval zijn de werken die Macropedius rond het moment van zijn „ommezwaai” op de markt bracht een blijvend getuigenis van een der grootste dramaturgen van de zestiende eeuw op het summum van zijn *vis comica*.

44. Men moest kiezen voor een der kampen; een „*erasmiaanse lijn*” was niet meer mogelijk, cf. o.m. PIRENNE H. *o.c.* pp. 277, 288.